

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2023.13.51-78>

УДК: 329.1/6:323.2

© Наталія Ротар¹

РОЗГОРТАННЯ ДЕЛІБЕРАТИВНОЇ МОДЕЛІ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ГРОМАДЯН ЄС В ДИСКУРСІ МАЙБУТНЬОГО

В статті здійснено дослідження процесу розгортання деліберативної моделі політичної участі громадян ЄС в дискурсі майбутнього європейської демократії, який був офіційно визначений ЄС на організаційному рівні (Конференція про майбутнє Європи), але тематичне наповнення проблеми не обмежувалося будь-якими офіційними документами, тож кожен громадянин ЄС отримав можливість висловити ідею та взяти участь в обговоренні ідей інших суб'єктів деліберації на першому етапі Конференції (Багатомовна цифрова платформа). Вивчення застосування цифрових інструментів політичної участі в практиках деліберативної демократії, застосованих під час Конференції про майбутнє Європи, довело, що було використано два формати таких інструментів: по-перше, формат Багатомовної цифрової платформи функціонував за цифровою моделлю розгортання політичної участі; по-друге, формат Європейських громадянських панелей опирався на змішану модель, що поєднував принципи цифрових та очних комунікацій в процесі деліберації. Водночас, обидва формати найбільш системно відображають характер трансформації дискурсивної моделі політичної участі громадян ЄС від діалогових до деліберативних форм з опертям на цифрові інструменти. Дослідження форм деліберації майбутнього європейської демократії в процесі перебігу Конференції про майбутнє Європи та її результатів дозволяє зробити висновок про те, що структурно, проблема європейської демократії була визначена громадянами ЄС як сукупність перспективних для спільного політичного порядку денного взаємозалежних вимірів: вибори до Європейського Парламенту; федералізація

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: n.rotar@chnu.edu.ua ; <https://orcid.org/0000-0002-6430-3460>.

ЄС; політична участь громадян та консультації; інституційні реформи; сприяння спільній європейській ідентичності та спільному публічному простору; захист і зміцнення демократії. Встановлена сукупність маркерів, тематичних напрямів та кластерів дієлберачії майбутнього демократії на другій Європейській громадянській панелі була відображена в 39 орієнтирах, запропонованих для розробки підсумкових рекомендацій Конференції, в підсумкових документах Конференції був досягнутий консенсус щодо 5 пропозицій, які акумулювали більшість рекомендацій громадян щодо майбутнього європейської демократії, висловлених під час процесу дієлберачії.

Ключові слова: демократія, дієлберативна демократія, європейська демократія, дієлберачія майбутнього, політична участь, цифрові інструменти дієлберачії, Європейський Союз, вироблення політики.

Deployment of the Deliberative Model of Political Participation of EU Citizens in the Discourse of the European Democracy Future

The article investigates the process of deployment of the deliberative model of political participation of EU citizens in the discourse of the future of European democracy, which was officially defined by the EU at the organizational level (Conference on the Future of Europe), but the thematic content of the problem was not limited to any official documents, so every EU citizen got the opportunity to express an idea and participate in the discussion of the ideas of other subjects of deliberation at the first stage of the Conference (Multilingual digital platform).

The study of the application of digital tools of political participation in the practices of deliberative democracy, applied during the Conference on the Future of Europe, proved that two formats of such tools were used: first, the format of the Multilingual Digital Platform functioned according to the digital model of the deployment of political participation; secondly, the format of the European Citizen Panels was based on a mixed model that combined the principles of digital and face-to-face communications in the deliberation process. At the same time, both formats most systematically reflect the nature of the transformation of the discursive model of political participation of EU citizens from dialogic to deliberative forms based on digital tools.

The study of the forms of deliberation on the future of European democracy during the Conference on the Future of Europe and its results allows us to conclude that structurally, the problem of European democracy was

defined by EU citizens as a set of interdependent dimensions promising for a common political agenda: elections to the European Parliament; EU federalization; political participation of citizens and consultations; institutional reforms; promotion of common European identity and common public space; protection and strengthening of democracy.

The established set of markers, thematic areas and clusters of the deliberation of the future of democracy at the second European Citizen Panel was reflected in 39 guidelines proposed for the development of the final recommendations of the Conference: ensuring rights and (non)discrimination – 9 guidelines; protection of democracy and the rule of law – 5; reforming the EU – 10; formation of European identity – 9; citizens' participation – 6. In the final documents of the Conference, a consensus was reached on 5 proposals, which accumulated most of the recommendations of citizens regarding the future of European democracy, expressed during the deliberation process.

Keywords: *democracy, deliberative democracy, European democracy, deliberation of future, political participation, digital tools of deliberation, European Union, policy making.*

Актуальність теми дослідження. Упродовж двох останніх десятиліть кризові явища в європейській демократії стали предметом політичного, медійного та наукового дискурсів, на рівні яких відбувається обговорення чинників кризи демократії в ЄС, як то надто високий рівень незадоволення громадян офіційною політикою, загрозливе тяжіння до мінімізації політичних компетентностей всіх суб'єктів політики, низький рівень довіри до урядів та політичних лідерів, криза інституту політичних партій та посилення популістичних тенденцій, зростання влади акторів, непідзвітних виборцям (транснаціональні корпорації, центральні банки, регуляторні інститути), неефективність систем політичного представництва. Цей неповний перелік доволі виразно актуалізує необхідність пошуку відповіді на питання майбутнього європейської демократії в контексті її спроможності до стійкості в умовах перманентної геополітичної турбулентності та вироблення адекватних і дієвих інструментів реагування на виклики, ризики та кризи сучасності. Пошук таких інструментів на рівні Європейського Союзу здійснювався в двох концептуальних парадигмах – цифрової демократії та деліберальної демократії, що спричинило формування ідеї організації та проведення Конференції про майбутнє Європи (2020–2022 рр.).

Аналіз результатів наукових досліджень. Опираючись на розуміння сутності деліберативної демократії, відповідно до якої вона є неперервним процесом вироблення та реалізації політики шляхом системного застосування практик обговорення, дискусії та дискурсу, в сучасний політичний науці здійснений її концептуальний (Miller 1992; Miller, Dryzek, List 2003; Ercan 2019) та нормативний аналіз (Coleman, Przybylska, Sintomer 2015; Hendriks 2016; Owen, Smith 2015), визначені логіка практичного (Nabatchi, Gastil, Weiksner, Leighninger 2012) та принципи емпіричного (Parkinson, Mansbridge 2012; Niemeyer 2011; Bächtiger, Parkinson 2019; Scudder 2021). Чимало наукових досліджень присвячено й застосуванню принципів та інструментів деліберативної та цифрової демократії під час розгортання Конференції про майбутнє Європи, однак більшість із них стосуються висвітлення організації та перебігу процесу в інституціональному вимірі (Fabbrini 2021; Crum 2023; Petzold 2023; Rotar 2022).

54

Метою даної статті є дослідження процесу розгортання деліберативної моделі політичної участі громадян ЄС в дискурсі майбутнього європейської демократії. Для досягнення мети необхідно вирішити такі дослідницькі **завдання**: (1) проаналізувати роль цифрових інструментів політичної участі в практиках деліберативної демократії під час Конференції про майбутнє Європи; (2) охарактеризувати форми та результати деліберації майбутнього європейської демократії в процесі перебігу Конференції про майбутнє Європи; (3) визначити маркери, тематичні напрями та кластери деліберації майбутнього демократії.

Методологія та методи дослідження визначаються синтезом основних ідей сучасних теорій деліберативної демократії та політичної участі. Для даного дослідження значення мають ті теоретичні положення теорії деліберативної демократії, в яких: по-перше, дискусія, діалог та дискурс означені як форми деліберації, що уможливлюють вивчення деліберативної демократії через модель політичного форуму, на рівні якого міркування, ідеї, думки та преференції узагальнюються, систематизуються та еволюціонують в процесі публічного обговорення та є підґрунтям для вироблення раціональної згоди щодо політичних (суспільних) норм; по-друге, результат деліберації як форма публічно сформованого консенсусу, робить суспільну норму необхідною для умов конкретного політичного простору. Застосування теоретичних принципів дослідження політичної участі (Rotar

2015) забезпечує визначення сутнісних характеристик політичних відносин, моделювання політичної динаміки та еволюції взаємодії суб'єктів політичного процесу в умовах організації процесу делібератії для визначення перспектив демократичного розвитку.

Визначені теоретико-методологічні основи дослідження процесу розгортання деліберативної моделі політичної участі громадян ЄС в дискурсі майбутнього європейської демократії уможливили використання низки методів наукового пізнання, зокрема для: визначення змісту наукової проблеми розгортання деліберативної моделі політичної участі громадян ЄС в дискурсі майбутнього європейської демократії – проблемно-пошукового; дослідження рівня обізнаності та соціально-демографічних характеристик суб'єктів делібератії майбутнього європейської демократії цифровими засобами Конференції про майбутнє Європи – метод вторинної інтерпретації даних соціологічних досліджень; визначення особливостей цифрових інструментів делібератії в їх крос-теморальній динаміці та у вимірі держав-членів ЄС – порівняльний метод; визначення маркерів, тем та кластерів як смислових ядер делібератії майбутнього демократії – метод дискурс-аналізу.

55

Виклад результатів дослідження. Дискурс майбутнього Європи, як стала характеристика політичного процесу в ЄС, з новою силою розгорнувся після призначення Президентом Єврокомісії Урсули фон дер Ляєн, яка, визначаючи політичні орієнтири на 2019–2024 рр., наголосила на необхідності вдосконалення функціонування ЄС засобами деліберативного простору Конференції про майбутнє Європи (далі – Конференція) (European Commission 2019). Європарламент, конкретизуючи ідею делібератії європейського майбутнього у форматі Конференції, 15 січня 2020 р. своєю резолюцією ініціював її як процес, «що триватиме два роки, його бажано розпочинати в День Шумана, 9 травня 2020 року (70-та річниця Декларації Шумана) та планувати завершення до літа 2022 року» (European Parliament 2020). Відповідно до означеної ідеї, Конференція розпочала свою роботу в березні 2021 р., яка тривала до травня 2022 р. (Детальніше: Rotar 2022).

Зважаючи на предмет нашого дослідження, подальша увага буде сфокусована на функціонуванні Багатомовної цифрової платформи та розгортанні діяльності чотирьох ЄГП у вересні 2021 р. – січні 2022 р., які найбільш системно відображають характер трансформа-

ції дискурсивної моделі політичної участі від діалогових до деліберативних форм. Свідченням такої трансформації є рядки зі спільної декларації трьох європейських інституцій, в який йдеться про те, що сформовані простори Конференції сприяють громадянам «не тільки висловитися, але й бути почутими: Цим ми спільно зобов'язуємося прислухатися до європейців і виконувати рекомендації, надані Конференцією, повністю поважаючи нашу компетенцію та принципи субсидіарності та пропорційності, закріплені в Європейських договорах» (EUR-Lex 2021).

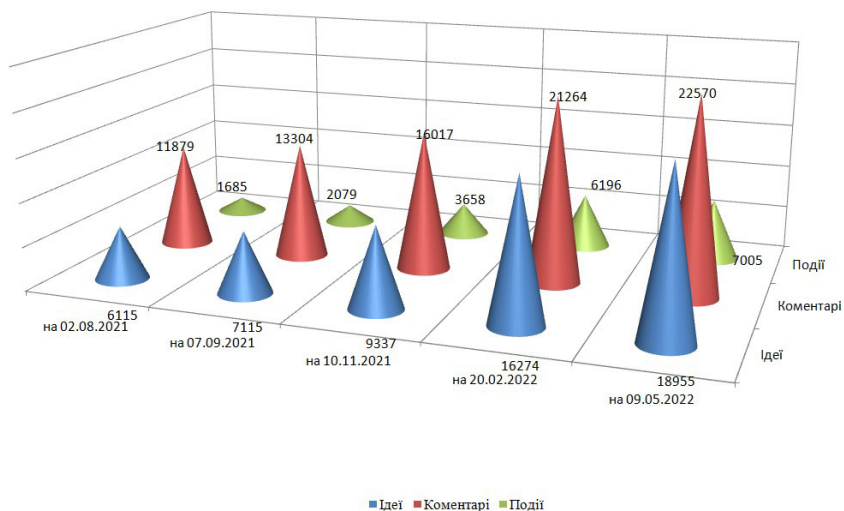
56 — Багатомовна цифрова платформа (далі – Платформа) стала одним з інструментів деліберації європейського майбутнього, що був застосований в рамках Конференції. Платформа офіційно функціонувала в період з 19 квітня 2021 р. до 20 лютого 2022 р. та надавала кожному громадянину ЄС можливість оприлюднювати свої ідеї, підтримувати/заперечувати ідеї інших та коментувати їх на 24 офіційних мовах ЄС. Також Платформа стала цифровим простором, на якому кожен зареєстрований учасник процесу деліберації міг поділитися інформацією про події в рамках Конференції та повідомити про їх результати. Від запуску й до 20 лютого 2022 р. на ній було зафіксовано 43734 активностей у форматі ідей (16274), коментарів (21264) та подій (6196), у яких брали участь 550061 учасники (Мал. 1, Складено за: Multilingual Digital Platform of the Conference on the Future of Europe. 2021; Multilingual Digital Platform of the Conference on the Future of Europe 2022; Multilingual Digital Platform of the Conference on the Future of Europe 2022a).

Дані, наведені на Мал. 1 вказують на те, що за увесь час використання Платформи спостерігалось три піки підвищеної активності громадян ЄС. Перший пік збігається з часом запуску платформи, другий припав на період відкриття Конференції про майбутнє Європи 9 травня 2021 р., третій – на останній тиждень перед завершенням процесу можливості використовувати Платформу 20 лютого 2022 р.

Деліберация майбутнього демократії в ЄС розгорталася на Платформі довкола таких тем як: (1) зміна клімату та навколишнє середовище; (2) здоров'я; (3) більш сильна економіка, соціальна справедливість і робочі місця; (4) ЄС у світі; (5) цінності та права, верховенство права, безпека; (6) цифрова трансформація; (7) європейська демократія; (8) міграція; (9) освіта, культура, молодь і спорт. Динаміка звернення до ресурсів Платформи та артикуляції проблеми європейської

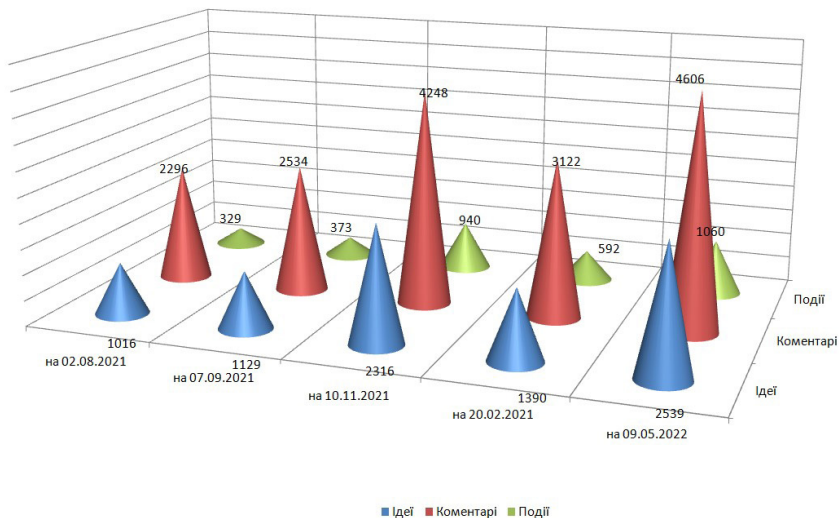

Динаміка використання громадянами ЄС Багатомовної цифрової платформи, 2021–2022.

57

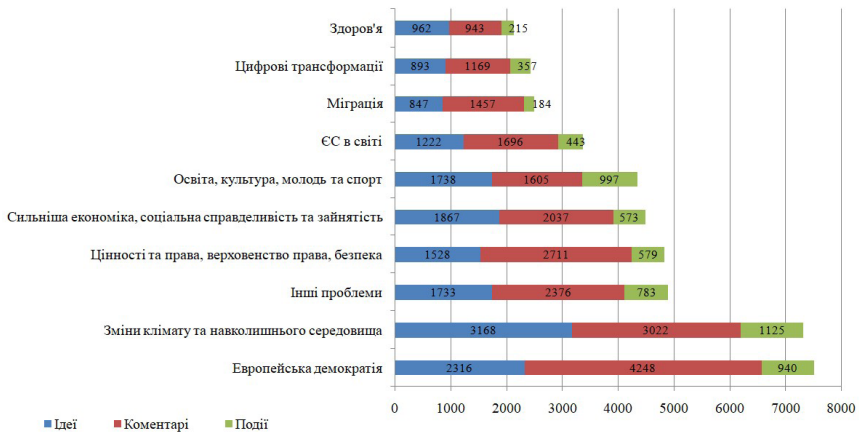
Динаміка використання громадянами ЄС Багатомовної цифрової платформи для артикуляції проблем європейської демократії, 2021–2022.

демократії, визначеної як окремий напрям деліберативної діяльності, наведені на та Мал. 2 (Складено за: Multilingual Digital Platform of the Conference on the Future of Europe 2022a) та Мал. 3 (Складено за: Multilingual Digital Platform of the Conference on the Future of Europe 2022a).

Малюнок 3

Проблема «Європейська демократія» в тематичній структурі деліберативної майбутнього Європейського Союзу, квітень 2021 – лютий 2022

Дані, наведені на Мал. 2 та Мал. 3, вказують на те, що для громадян ЄС проблема європейської демократії є найбільш пріоритетною в предметному полі обговорення векторів еволюції ЄС. Кількісно, а сумарно – це 7504 ідеї, коментарі та події, вона домінує над усіма іншими проблемами і темами, винесеними до деліберативного простору Конференції. Водночас, привертає увагу той факт, що на третій позиції, за кількістю артикульованих ідей та коментарів й зорганізованих подій, розташований блок «Інші проблеми» (сумарно – 4893 ідеї, коментарі та події), що вказує: по-перше, на довіру громадян до такого інструменту деліберативної майбутнього ЄС як Платформа, по-друге, на зацікавленість в розгортанні деліберативної форми політичної участі й потенційне очікування винесення до європейського політичного порядку денного проблем, що не увійшли до проблемного поля Конференції у 2021–2022 рр.

Структурно, проблема європейської демократії, яка обговорювалася за допомогою Платформи як інструменту першого рівня де-

ліберачії, що передбачав можливість участі в обговоренні всіх зацікавлених громадян ЄС, тематично була наповнена так: (1) вибори до Європейського Парламенту; (2) федералізація ЄС; (3) політична участь громадян та консультації; (4) інституційні реформи; (5) сприяння спільній європейській ідентичності та спільному публічному простору; (6) захист і зміцнення демократії. Особливості тематичного наповнення та деліберації майбутнього демократії здійснено за архівом (Conference on the Future of Europe 2022с). Наголосимо, що тематичне наповнення проблеми європейської демократії не обмежувалося будь-якими офіційними документами Конференції, тож кожен громадянин ЄС отримав можливість висловити ідею та взяти участь в обговоренні ідей інших суб'єктів деліберації.

Ядром ідеї реформування системи виборів до Європейського Парламенту, артикульованої на Платформі, стала теза про необхідність сприяння загальноєвропейським дебатам під час виборчого процесу, здатних, по-перше, посилити залучення громадян до розгортання демократичних процесів в ЄС, по-друге, скоротити дистанцію між агрегованими потребами та інтересами громадян ЄС та артикульованими партійними інтересами, що реалізуються в процесі формування політичного порядку денного Об'єднання. Відповідно, громадяни ЄС запропонували: проводити вибори до Європейського парламенту на основі загальноєвропейських транснаціональних виборчих списків; створити окремий виборчий округ для європейців, які проживають в державі-члені ЄС, але не мають її громадянства; змінити існуючу пропорційну систему на мажоритарну, засновану на транснаціональних коаліціях. Такі зміни в системі виборів до Європейського Парламенту, на думку авторів наведених ідей, здатні заохотити кандидатів до дискурсу саме загальноєвропейських проблем, а не питань внутрішньої політики держав-членів під час передвиборчих змагань. Одним з інструментів формування спільного європейського передвиборчого дискурсу вбачалося формування Європейського парламенту не на прямих виборах, а шляхом призначатися євродепутатів національними парламентами держав-членів.

Низка висунутих пропозицій стосувалася й організації електронного процесу в ЄС. Зокрема, актуалізована ідея підвищення явки виборців на виборах до Європарламенту пов'язувалися із: запровадженням системи обов'язкового голосування, створенням можливості голосувати поштою, здійсненням реєстрації виборців

в день виборів, визначенням дня голосування до Європарламенту офіційним вихідним в усіх державах-членах ЄС, поєднанням голосування на виборах до Європарламенту з виборами до національних інститутів представницької демократії, створенням європейського цифрового реєстру виборців. Активно дискутувалася проблема формування зацікавленості системою представницької демократії та електоральної культури через навчання молодих виборців ЄС та створення цифрової діалогової платформи, на якій молодь матиме можливість знайомитися з політичними ідеями депутатів Європейського парламенту. Інтерес викликали ідеї встановлення мінімального віку на рівні 16 років для обрання до Європейського парламенту й голосування на виборах до нього та встановлення квоти для депутатів Європейського парламенту у віковій категорії до 35 років.

60

На нашу думку, на особливу увагу заслуговують пропозиції, актуальні і для демократизації виборчого процесу України: (1) зважаючи на характер соціально-економічного розвитку держав-членів ЄС та їх громад існує необхідність відмовитися від позиціонування молоді як гомогенної групи, оскільки такий підхід знецінює конкретні потреби молоді в конкретних локальних спільнотах держав-членів ЄС; (2) зважаючи на необхідність посилення уваги до політичної культури молоді, виробити інституційні рамки, що нададуть молодим людям можливість систематично представляти свої погляди в Європейському парламенті та впливати, таким чином, на формування політичного порядку денного.

Розгорнутий на Платформі дискурс федералізації ЄС як моделі політичної еволюції Об'єднання, на нашу думку, мав виразну дихотомічну структуру, перший елемент якої маркував федералізацію як найкращий шлях подальшого розвитку ЄС, здатний подолати євроскептицизм, забезпечити функціональне використання потенціалу ЄС, сприяти зростанню довіри до інститутів та інституцій ЄС серед політиків та громадян держав-членів Об'єднання, оновлення формату консолідації зусиль держав-членів для вирішення транснаціональних проблем. Ідея федералізації як моделі еволюції моделі демократії ЄС актуалізувала обговорення ідей, що перманентно циркулюють в публічному дискурсі Об'єднання, насамперед, маємо на увазі ідею скликання установчих зборів з метою розробки європейської конституції, що визначить і закріпить інституційну структуру та принципи демократичної європейської федерації. Частина

учасників деліберачії майбутнього європейської демократії наділили позитивними конотаціями ідеї вироблення спільної європейської фінансової та економічної політики (ідея Європейського союзу платників податків), єдиної європейської армії та зовнішньої політики. Сприймаючи ідею федералізації ЄС як перспективну, учасники обговорення визначили дві стратегії досягнення цієї політичної мети: по-перше, це стратегія перехідних зон, джерелом якої є побоювання абсолютизації влади федеральних судів, варіативність національних контекстів та рівня готовності держав-членів до статусу суб'єкта федерального союзу; по-друге, це стратегія апробації федералізації у короткостроковій перспективі з метою визначення перспектив федералізму як такого.

Другий елемент дискурсу федералізації ЄС як моделі політичної еволюції Об'єднання, маркує таку ідею як недоречний шлях політичного розвитку, який може привести до надмірної централізації влади та створення дисбалансу між державами-членами, відповідно до їх ресурсної спроможності. Важливо, що заперечуючи ідею федералізації ЄС, учасники деліберачії майбутнього європейської демократії позиціонують розуміння необхідності змін в принципах вироблення та реалізації спільної політики ЄС, пропонуючи шлях еволюції політичного поля в напрямі децентралізації, що передбачає більші повноваження держав-членів, повагу до їх національної (громадянської) ідентичності за одночасної добровільної співпраці в пріоритетних для держав-членів сферах.

Важливим виміром обговорення майбутнього європейської демократії на цифровій Платформі стала проблема політичної участі громадян та консультацій. Структурно, процес обговорення можна унаочнити як синергію трьох вимірів політичної участі громадян ЄС. Перший вимір проблеми стосується принципів, на яких реалізується право участі громадян в політичному процесі. До найбільш важливих були віднесені принципи: посилення участі громадян; причетності до прийняття рішень в ЄС; скорочення дистанції між депутатами Європарламенту та громадянами, які були названі як ті, що здатні покращити якість європейської демократії. На нашу думку, важливо, що обговорюючи принципи політичної участі, учасники деліберачії майбутнього європейської демократії не тільки констатували їх важливість чи пріоритетність, але й пропонували конкретні шляхи їх розгортання в політичному процесі. Зокрема, як стратегія реаліза-

ції принципу скорочення дистанції між депутатами Європарламенту та громадянами, було запропоновано: формалізувати систематичний обмін ідеями між депутатами Європарламенту та виборцями; створення депутатами Європарламенту локальних офісів за місцем обрання; створення системи локальних радників інститутів та інституцій ЄС в державах-членах Об'єднання.

Другий вимір проблеми політичної участі, актуалізований на Платформі, стосується інструментів політичної участі, що відповідають механізмам демократії участі та представницької демократії. Учасники обговорення запропонували більш чітко впорядкувати логіку систематичного використання такого інструменту політичної участі як збори громадян для підготовки найважливіших або складних політичних рішень в ЄС засобами деліберації. Одним з учасників було запропоновано, що скликання таких зборів має здійснюватися безпосередньо громадянами в разі здобуття ними успіху в рамках Європейської громадянської ініціативи. Наголосимо, що громадяни ЄС, апелюючи до Європейської громадянської ініціативи як до частини Лісабонського договору, позиціонують необхідність підвищення обізнаності широкої громадськості про вже існуючі інструменти політичної участі, відповідні механізми прямої демократії. На тлі необхідності подолання недовіри до інституту політичних партій, розширення компетенцій щодо сформованих та діючих інструментів політичної участі в ЄС, це сприятиме адекватному зрозумінню зростаючої складності публічного управління та формуванню орієнтацій на більш активну участь в політиці. Водночас, частиною обговорення інструментів політичної участі, стали пропозиції щодо необхідності інституціоналізації: (1) нових інструментів політичної участі (наприклад, Громадянський парламент, Асамблея інститутів громадянського суспільства, Установча асамблея), основною функцією яких є консультування Європейського парламенту; (2) загальноєвропейського референдуму, предметне поле якого визначалося б інституціональною чи та політичною тематикою ЄС. Остання пропозиція вбачалася як альтернатива національним референдумам щодо політичних ініціатив ЄС, які можуть бути заблоковані незалежно від рівня їх підтримки у ЄС загалом.

Третій вимір проблеми політичної участі сконцентрований на обговоренні переваг деліберації засобами багатомовної цифрової Платформи. Привертає увагу, що лівова частка ініціатив стосувалися не-

обхідності та створення можливостей для подальшого використання моделі Платформи для участі громадян ЄС у виробленні та реалізації політики ЄС. Учасники обговорення майбутнього європейської демократії висловилися на користь перетворення Конференції про майбутнє ЄС на постійно діючу, коли актуалізовані на Платформі проблеми та ідеї розвитку ЄС з певною періодичністю узагальнюватимуться та формуватимуть, таким чином, смислове ядро деліберації європейських проблем. Паралельно, до створення були запропоновані три типи он-лайн платформ як простору реалізації деліберативної моделі політичної участі громадян ЄС: по-перше, це он-лайн платформа єдиного вікна, яка централізує всі ініціативи громадян, що подані через канали інституційної архітектури політичної участі ЄС; по-друге, це он-лайн платформа як система лобіювання інтересів громадян за моделлю знизу – догори, яка фінансується громадянами ЄС та спрямовуватиметься на подолання проблеми нерівності можливостей впливу, що існує між громадянами та громадськими організаціями; по-третє, це он-лайн платформа у форматі цифрового он-лайн форуму, на якому громадяни ЄС могли б обговорювати законодавство ЄС, використовуючи при цьому систему голосування та систему коментарів, засновану на принципах соціальних мереж.

Важливим сегментом деліберації майбутнього європейської демократії став зріз інституційних реформ в ЄС, покликаних зробити інститути та інституції ЄС більш ефективними, прозорими та наблизити їх до громадян. Ідеї щодо реформи базових інститутів ЄС наведені на Малюнку 4.

Окрім ідей реформування основних політичних інститутів ЄС, громадяни актуалізували бажані зміни на рівні Комітету регіонів, спрямовані на посилення його ролі у стабілізації каналів діалогу між регіонами, містами та муніципалітетами ЄС. Наприклад, один з учасників запропонував надати єврорегіонам інституційного статусу. Предметом обговорення стала роль інших інституцій в розвитку європейської демократії, що вказує на розуміння сутності інституційних реформ в ЄС як в площині трансформації інституціональної моделі Об'єднання, так і площині вироблення стратегії підвищення відповідальності функціонуючих інститутів за ефективність реалізованих політичних ініціатив.

Артикульовані вектори трансформації базових інститутів ЄС

Європейський парламент	Європейська Рада та Рада ЄС	Європейська комісія
<ul style="list-style-type: none"> • Надати реальні повноваження законодавчої ініціативи • Надати фінансальні повноваження • Змінити місце розташування зі Страсбургу на Брюссель з метою зменшення логістичних витрат. 	<ul style="list-style-type: none"> • Перейти до голосування кваліфікованою більшістю, хоча б в окремих сферах політики • Відмовитися від права вето • Трансформація ролі Ради ЄС в інституційній структурі ЄС в контексті ідеї двопалатного парламенту. 	<ul style="list-style-type: none"> • Обрання президента Єврокомісії прямим голосуванням громадян • Обрання президента ЄС, шляхом об'єднання ролей президента Єврокомісії та Європейської ради. • Створення Міністерства економіки та фінансів як способу посилення координації в Єврокомісії; • Створення можливості вироблення спільних принципів зовнішньої політики ЄС.

64

Деліберация проблеми спільної європейській ідентичності та спільного публічного простору здійснювалася у вимірі спільних європейських цінностей демократії та їх символізації засобами політичної комунікації. Зокрема, лунали пропозиції щодо створення спортивних команд ЄС, відзначення 9 травня як державного свята в усіх державах-членах, впровадження паспорта ЄС як утилітарного символу європейської ідентичності. Зважаючи на те, що молодь позиціонувалася як соціально-демографічна група, що розгортатиме спільну європейську ідентичність, наголошувалося на важливості її навчання принципам реалізації суб'єктності в публічному просторі європейської політики.

Важливим актуалізованим виміром спільної європейської ідентичності стала проблема культури та комунікації на рівні ЄС, яка обговорювалася під кутом зору необхідності створення простору вільної циркуляції інформації та культурного продукту, перегляду рамок авторських прав та ліцензійних обмежень в ЄС. Важлива роль в даному процесі закріплювалася за ЗМІ як інструменту, здатного прискорити циркуляцію інформації та сприяти поглибленню європейської ідентичності. До певної міри новою стала ідея створення панєвропейських ЗМІ (або мережі ЗМІ) та створення спільного суспільного мовника з метою підвищення рівня знань громадян про те

як здійснюється вироблення та реалізація політик в ЄС та які інструменти роботи з суспільними інтересами є найбільш дієвими на рівні інститутів та інституцій Об'єднання. Функції суспільного мовника ЄС пов'язувалися прямими трансляціями дискусій та подій, трансляції європейських цінностей та європейської культури, створення документального контенту про держави-члени ЄС усіма офіційними мовами. Більш реалістичною, на нашу думку, є пропозиція про проведення навчання для журналістів держав-членів з метою опанування технологій репортажів про ЄС та запровадження зобов'язань для національних суспільних мовників щодо виділення певної частки ефіру для поширення контенту про спільний європейський простір ЄС.

Найбільш системні дискусії розгорнулися довкола теми мови як маркера ідентичності. Подібно до дискурсу федералізації ЄС як моделі політичної еволюції Об'єднання, цей дискурс мав таку ж виразну дихотомічну структуру, коли з одного боку спільна мова розглядається як ефективний, а подекуди єдиний, спосіб створення стабільної європейської ідентичності, з іншого – як чинник розмивання національної ідентичності держав-членів. Відтак, між учасниками обговорення не було досягнуто компромісу що краще для стабільності європейської демократії: дотримання принципу багатомовності, коли здійснюється переклад будь-якої офіційної публікації ЄС всіма офіційними мовами держав-членів, чи, як варіант, покладання на есперанто функцій об'єднуючої мови з метою уникнення непорозумінь між носіями мов держав-членів. Зауважимо, що серед тих учасників дискусії, які не погоджувалися з пропозиціями мовної уніфікації європейців як механізму стабілізації європейської ідентичності, тим не менш була сформована чітка позиція, що політика ЄС має транслюватися та залучати громадян зрозумілою для них мовою.

В умовах російської агресії проти України особливої важливості набуває дискурс захисту і зміцнення демократії, в якому громадяни чітко означили чотири вектори генерування небезпеки для європейської демократії: по-перше, це політика уряду Угорщини, який порушує демократичні принципи ЄС; по-друге, це поширення дезінформації та фейкових новин; по-третє, це недоброчесне лобювання інтересів та корупція посадовців; по-четверте, це зовнішні впливи на європейську демократію з боку Китаю та росії. На рівні кожного з означених векторів розгорталися дискусії щодо недостатньо ефек-

тивної реалізації політики ЄС, спрямованої на підтримку, захист та розвиток демократії. Артикульоване невдоволення спонукало учасників деліберації до генерування пропозицій, частина з яких, на нашу думку, може стати частиною офіційної європейської політики. Зокрема, це стосується пропозицій створення мобільного додатку для перевірки фактів та незалежного Інституту медіа FactCheck ЄС; необхідність оновлення регулювання системи інструментів лобіювання (наприклад, на сьогодні уряд головної в Раді ЄС держави-члена отримує фінансову підтримку для розміщення логотипів брендів на офіційних матеріалах); вироблення та реалізація спільної антикорупційної політики ЄС щодо європейських політиків та посадових осіб; посилення ролі муніципалітетів у формуванні довіри громадян до інститутів демократії інститутів в умовах збільшення дистанції між інституційним центром та локальними спільнотами ЄС.

66

—

Отже, структура проблеми європейської демократії, яка обговорювалася за допомогою Платформи як інструменту першого рівня деліберації в рамках Конференції та тематична спрямованість пропозицій вказують на достатньо високу зацікавленість майбутнім європейської демократії та достатньо високим рівнем обізнаності щодо можливості участі в процесі деліберації, зорганізованим інститутами ЄС. Зокрема, кожен третій європеець був залучений до процесу комунікаційного супроводу Конференції: 33 % читали, бачили або чули відповідну інформацію, з яких 10 %, споживаючи інформацію про Конференцію, розуміли сутність інструменту деліберації, тоді як 23 % громадян, споживаючи інформацію, не знали, про що йдеться. У країнах-членах існує різна частка тих, хто читав, бачив або чув щось про Конференцію. Геоструктура споживання інформації про мету, завдання, організаційні процедури Конференції доволі варіативна. Зокрема, для Фінляндії (54 %), Мальти (49%), Хорватії та Угорщині (по 45 %) характерний високий рівень обізнаності про даний інструмент деліберації майбутнього європейської демократії, тоді як у Франції лише 20 % респондентів, у Болгарії – 22 %, Данії та Литві – по 26 % задекларували споживання відповідної інформації, а частка тих, хто був компетентним в предметному полі Конференції коливається від 17 % (Мальта) до 4 % (Франція). Основними каналами поширення інформації про Конференцію, які можна означити як ефективні стали: телебачення (62 %), он-лайн медіа (30 %), тра-

диційні ЗМІ (28 %), радіо (18 %), соціальні мережі (15 %) (European Parliament, European Commission 2021).

Платформа, як простір деліберації створена системою інструментів цифрової демократії, дозволила отримати інформацію про гео-структуру та соціально-демографічні характеристики громадян ЄС, зацікавлених не тільки у розгортанні зорової активності, а й в безпосередній особистій участі в процесах деліберації. Соціально-демографічні характеристики учасників процесу деліберації процесу європейської демократії засобами Платформи, на нашу думку, є достатньо умовним, оскільки, приміром, 35,6 % зареєстрованих учасників не надали інформацію про свою стать, 47,3 % ідентифікували себе як чоловіки, 15,9 % – як жінки, 1,2 % – як інші (Multilingual Digital Platform of the Conference on the Future of Europe 2022b). В першу хвилю використання Платформи (до 2 серпня 2021 р.) близько двох третин учасників були чоловічої статі (62,7 %), а 15 % – жіночої, 22 % не надали інформацію про свою стать, а 0,3 % означили себе іншими (Multilingual Digital Platform of the Conference on the Future of Europe 2021).

Найбільш активна частина зареєстрованих учасників Платформи зосереджена у віковому діапазоні 55–69 років (17,7 %), на другій позиції перебувала вікова група 25–39 років (16,3 %), на третій – вікова група 40–54 роки (з 14,9 %) (Multilingual Digital Platform of the Conference on the Future of Europe 2022b). Така тенденція характерна для всього періоду функціонування Платформи, за винятком першої хвилі (до до 2 серпня 2021 р.), коли найактивнішою віковою групою була група 25–39 років (26,1 %), за якою йшла група 55–69 років (16,8 %) (Multilingual Digital Platform of the Conference on the Future of Europe 2021).

Оцінюючи аудиторію деліберації майбутнього європейської демократії за характером та сферою зайнятості, зауважимо, що найбільш активними були висококваліфіковані робітники (14,9 %), пенсіонери (10,9 %) та менеджери (10,3 %). Доволі активну участь брали студенти (8,1 %), самозайняті (7,6 %), робітники фізичної праці (4,5 %) та безробітні (2,6%) (Multilingual Digital Platform of the Conference on the Future of Europe 2022b). Під час першої хвилі (до до 2 серпня 2021 р.) на другій позиції, після висококваліфікованих робітників (17,4 %) перебували студенти (15,7 %), що відображено і у віковій структурі цього періоду функціонування Платформи (Multilingual Digital

Platform of the Conference on the Future of Europe 2021). Однак, подібно до тенденцій у самовизначенні статі, 40,8 % не задекларували сферу та характер своєї зайнятості. 41,6 % учасників мають вищу освіту (Multilingual Digital Platform of the Conference on the Future of Europe 2022b), при чому в першу хвилю їх частка становила 47 %.

Отже, організатори процесу деліберації майбутнього європейської демократії наділили громадян ЄС особливим статусом, який дозволяв висловлювати свою думку щодо змісту порядку денного європейської політики, тому розгортання Багатомовної цифрової платформи було підтримано скликанням у вересні 2021 р. – січні 2022 р. чотирьох Європейських громадянських панелей, що отримали статус базового маркера Конференції про майбутнє Європи (EUR_Lex 2021).

68 — Друга за номером громадянська панель мала назву «Європейська демократія / Цінності та права, верховенство права, безпека» (далі – Європейська демократія) та спрямовувалася на безпосередній дискурс, по-перше, усієї можливої варіативності характеристик європейської демократії, насамперед вибори, політична участь у між виборчий період, дистанція між громадянами та політичними інститутами ЄС, свобода ЗМІ та дезінформація; по-друге, питань, пов'язаних з основними правами і цінностями ЄС, верховенством права та боротьбою з усіма формами дискримінації, внутрішньої безпеки ЄС. На нашу думку, для забезпечення тяглості процесу деліберації особливо важливим було те, що Громадянські панелі, як організаційна форма наступного етапу деліберації майбутнього європейської демократії, в спрямованості дискусій покладалися на узагальнені та систематизовані ідеї, артикульовані засобами цифрової Платформи. Відтак, Громадянська панель Європейська демократія послуговувалася інформаційним матеріалом «Основна інформація: європейська демократія / цінності, права, верховенство права, безпека» (Conference on the Future of Europe 2021).

Деліберація на панелі Європейська демократія розгорталася упродовж трьох сесій (24–26 вересня 2021; 12–14.11. 2021; 10–12.12.2021) та одного пленарного засідання, принципи організації яких відповідали засадам деліберативної демократії. Безпосередню координацію деліберації на панелі здійснювали три експерти з європейської демократії: (1) професор і колишній директор Школи транснаціонального управління в Інституті Європейського університету, голова виконав-

чої ради Європейської обсерваторії цифрових медіа (EDMO), заступник міністра прем'єр-міністра та міністром регіонального розвитку Португалії (2013–2015 рр.), член Європейської ради з міжнародних відносин, член Європейської ради Всесвітнього економічного форуму та член Групи високого рівня Європейської комісії з питань плюралізму та свободи ЗМІ Мігель П. Мадуро (European University Institute 2023); (2) генеральний секретар Трансєвропейської асоціації політичних досліджень (TEPSA), старший асоційований науковий співробітник Королівського інституту міжнародних відносин та колишній заступник генерального директора з питань загальної та інституційної політики в Генеральному секретаріаті Ради ЄС Джим Клос; (3) польсько-бельгійська філософиня, письменниця, директорка програми дослідження філософії в Букінгемському університеті Аліція Гесцінська та три експерти з цінностей, права та безпеки: (1) професорка гендерних досліджень факультету соціальних наук Університету Темпере (Фінляндія) Йоганна Кантола; (2) професор міжнародного права та міжнародних організацій Католицького університету Левена Ян Воутерс; (3) старший науковий співробітник Австрійського інституту міжнародних відносин, що вивчає тероризм, екстремізм, зовнішню політику та політику безпеки Данієла Пісої (Conference on the Future of Europe 2021b).

Основним завданням першої сесії деліберації на панелі Європейська демократія (24–26 вересня 2021 р.) було генерування напрямів подальшого обговорення проблем європейської демократії. Організаційно керований експертами, цей процес послідовно здійснювався в шість етапів. На першому етапі учасники панелі в рамках загальних тематичних блоків панелі могли порушувати будь-які важливі для них теми, що записувалися фасилітаторами та перекладалися англійською. На другому етапі було здійснено укрупнення тем та визначені пріоритети для другої сесії. Пріоритети визначалися безпосередньо учасниками деліберації за допомогою анонімних аркушів пріоритетів, коли кожен громадянин розподіляв 15 балів між темами, при чому найбільш важлива для громадянина тема могла отримати не більше 5 балів. На третьому етапі здійснювався підрахунок балів за всіма темами та визначався їх рейтинг. На четвертому етапі п'ять тем, у яких був найвищий рейтинг в рамках тематичного блоку об'єднувалися в кластери, при чому виявлялися схожі та пов'язані теми. На п'ятому етапі всі кластери були об'єднані в п'ять напрямів,

що визначали предметне поле деліберативної майбутньої європейської демократії. Зауважимо, що в назвах напрямів експерти термінологічно опиралися на слова, озвучені громадянами на першому етапі генерування напрямів, що робило їх більш значущими для учасників дискусії. Зрештою, на останньому – шостому етапі, напрями презентувалися як пропозиція, відкрита до внесення уточнень учасниками даної громадянської панелі та обговоренні на пленарному засіданні Громадянської панелі «Європейська демократія / Цінності та права, верховенство права, безпека» (Conference on the Future of Europe 2021b). Отже, результатом першої сесії панелі Європейська демократія стало формування п'яти напрямів деліберативної на основі тем, які громадяни в координаті з експертами визначали як пріоритетні:

- Перший напрям: Забезпечення прав та (не)дискримінація (тематичні кластери: Дискримінація, Гендерна рівність, Захист прав людини, прав природи та тварин, Право на приватність).

70

- Другий напрям: Захист демократії та верховенство права (тематичні кластери: Захист верховенства права та конкурентності, Захист та зміцнення, Безпека, Медіа та дезінформація).

- Третій напрям: Реформування ЄС (тематичні кластери: Інституційна реформа, Прийняття рішень, Посилення інтеграції).

- Четвертий напрям: Формування європейської ідентичності (тематичні кластери: Навчання демократії. Європейські цінності та ідентичності. Інформування про ЄС).

- П'ятий напрям: Посилення участі громадян (тематичний кластер: Участь – політична та громадська – громадян).

Напрями та кластери стали основою для вироблення концептуальних засад рекомендацій під час другої сесії панелі Європейська демократія, яка тривала он-лайн упродовж 12–14 листопада 2021 р. Спільно з експертами, опираючись на власні знання та досвід, громадяни обговорювали тематичні кластери з позицій визначення тих конкретних проблем розвитку європейської демократії, що потребують нагального вирішення, маркували орієнтири для розробки рекомендацій під час наступної сесії та формулювали чіткі обґрунтування для кожного з орієнтирів (Conference on the Future of Europe 2021c). Важливим аспектом організації деліберативної, на нашу думку, було те, що працюючи в 15 підгрупах, кожна з яких складалася з 12–14 громадян, що розмовляли чотирма (п'ятьма) мовами, кожен міг говорити своєю мовою або комфортною для нього мовою, що забез-

печувало прозорість простору деліберації та відкритість для кожного учасника.

Загалом, на другій сесії було визначено 39 орієнтирів для розробки рекомендацій Конференції, які розподілилися на рівні напрямів деліберації так: забезпечення прав та (не)дискримінація – 9 орієнтирів; захист демократії та верховенство права – 5; реформування ЄС – 10; формування європейської ідентичності – 9; участь громадян – 6. Отже, на думку учасників деліберації, майбутнє європейської демократії потребує розгортання дискурсивного полі докола проблем реформування ЄС та формування європейської ідентичності. Аналізуючи сформульовані громадянами орієнтири для розробки рекомендацій Конференції, на нашу думку, варто звернути увагу, насамперед, на обов'язковий характер аргументації пропозицій того чи іншого учасника деліберації майбутнього ЄС. Це та частина застосовного в Україні формату обговорень, яка, відрізняє нас від європейських принципів участі громадян у виробленні політики та впливу на політичні рішення. Якщо на рівні політичних інститутів та органів влади України, важливий сам факт обговорення за участю громадян, а його результати, навіть у форматі пропозицій, є формальною констатуючою ознакою, що підтверджує факт обговорення, то на рівні інститутів та інституцій ЄС, йдеться саме про процес деліберації (а не обговорення), коли громадяни не тільки формують пропозиції, а й обґрунтовують їх важливість за допомогою системи аргументів. Наприклад, в тематичному кластері «Інституційна реформа» є така рекомендація: «Ми рекомендуємо прийняти закон про вибори до Європейського парламенту, який гармонізує виборчі умови (вік виборців, дату виборів, вимоги до виборчих округів, кандидатів, політичних партій та їх фінансування). Громадяни Європи повинні мати право голосувати за різні партії на рівні Європейського Союзу, кожна з яких складається з кандидатів від кількох держав-членів. Упродовж достатньо тривалого перехідного періоду громадяни могли голосувати як за національні, так і за транснаціональні партії», до якої пропонується обґрунтування: «Ми рекомендуємо це, тому що Європейському Союзу необхідно створити відчуття єдності, якого можна досягти шляхом справді спільних виборів до Європейського парламенту. Ці спільні вибори притягнуть до відповідальності членів Європейського парламенту та зосередять виборчу кампанію на спільних європейських темах» (Conference on the Future of Europe.

2022b). Обґрунтування пропозиції дозволяє визначити мотивацію європейського виборця та скоротити дистанцію між ним та європейським політикумом, звісно, в разі ухвалення відповідних змін до законодавства ЄС. Але у будь-якому випадку, дана пропозиція містить обґрунтування, до якого інтегровані очікування громадян ЄС в частині розвитку європейської демократії.

Визначені 39 орієнтирів для розробки рекомендацій стали предметом деліберації третьої сесії на панелі Європейська демократія, що тривала упродовж 10–12 грудня 2021 р. (Флоренція, Італія) за участі 162 випадково відібраних громадян ЄС, з яких 26 учасників брали участь у дистанційному форматі. Організаційно робота 3 сесії відбувалося аналогічно, проаналізованому вище алгоритму 1 сесії з залученням додаткових форматів деліберації – відкритого форуму та голосування за рекомендації. Перед голосуванням усі учасники деліберації проект рекомендацій бажаною для них мовою. Голосування відбувалося через он-лайн форму, створену для кожного напрямку деліберації. Кожна рекомендація виголошувалася англійською мовою (за наявності перекладу всіма офіційними мовами ЄС), за яку голосували всі учасники. За результатами голосування рекомендації були класифіковані як такі, що: (1) були підтримані (70 % або більше голосів «За»); (2) не були підтримані (менше 70 % голосів «За»). Зокрема, з 39 рекомендацій не були підтримані 3, що стосувалися: створення на рівні ЄС консультативної ради, обраної безпосередньо меншинами з функцією навчати державних службовців враховувати потреби меншин та правом вето щодо питань меншин; створення агентства з моніторингу аудіовізуальних друкованих та цифрових ЗМІ на європейському рівні з функцією контролю національних ЗМІ щодо дотримання неупередженості та об'єктивності в створенні контенту та запобігання дезінформації; створення представницького органу громадян для обговорення та інформування про прийняття рішень питань, що мають принципове значення для громадян ЄС, що вирішується за допомогою опитування (Conference on the Future of Europe 2022f). Решта 36 рекомендацій були ухвалені з внесеною спільно деталізацією, але без принципових змін їх сутності.

Паралельно з організацією Європейської громадянської панелі, подібна форма деліберації в рамках Конференції могла бути розгорнута і на рівні держав-членів ЄС за умови опертя на визначені організаційні принципи. Національні громадянські панелі були органі-

зовани в Бельгії (Conference on the Future of Europe 2021a), Німеччині (Conference on the Future of Europe 2022d), Франції (Conference on the Future of Europe. 2022), Італії (Conference on the Future of Europe. 2022a), Литві (Lithuanian Citizens' Panel on the Future of Europe 2022) та Нідерландах (National government 2022). Вироблені ними рекомендації були представлені та обговорені на пленарних засіданнях Конференції.

Зважаючи на мету дослідження, ми свідомо уникаємо аналізу процесу та форм деліберації, характерних для інших етапів Конференції, але звертаємо увагу на ті пропозиції, що були артикульовані громадянами ЄС на Багатомовній цифровій платформі та Європейській Громадянській платформі та увійшли до фінального звіту Конференції, презентованого 9 травня 2022 року, у якому було загалом 49 пропозицій, систематизованих в 9 тематичних напрямів Конференції та спрямованих до трьох інститутів ЄС. Щодо європейської демократії засобами багатоступеневої деліберації було досягнуто консенсусу щодо 5 пропозицій: по-перше, інформування громадян, участь та молодь (мета: поглиблення участі громадян та залучення молоді до демократії на рівні ЄС, формування досвіду громадянства та посилення політичної суб'єктності громадян у міжвиборчий період); по-друге, інформування громадян, участь і молодь (bis) (мета: зробити ЄС більш зрозумілим і доступним та зміцнити спільну європейську ідентичність); по-третє, демократія і вибори (мета: зміцнити європейську демократію шляхом посилення її основ, активізації участі громадян у виборах до Європейського парламенту, сприяння транснаціональним обговоренням спільних для держав-членів питань та забезпечення стабільного зв'язку між громадянами та обраними ними представниками); по-четверте, процес прийняття рішень в ЄС (мета: покращити процес прийняття рішень в ЄС задля забезпечення спроможності ЄС діяти, враховуючи інтереси всіх держав-членів та гарантуючи його прозорий і зрозумілий для громадян характер). Зауважимо, що більшість пропозицій громадян, які були визначені на попередніх етапах деліберації демократії, були враховані в статусі деталізації п'яти, фактично укрупнених рекомендацій щодо майбутнього європейської демократії. Маємо на увазі ідеї щодо розробки механізму моніторингу законодавчих ініціатив громадян; створення цифрової платформи, на якій громадяни можуть ділитися ідеями, ставити запитання представникам інституцій ЄС та вислов-

лювати свої погляди щодо політики; формування системи локальних радників ЄС, як способу зменшити дистанцію між установами ЄС та громадянами ЄС; ширше використання інструментів деліберативної демократії за моделлю Конференції; забезпечення мінімального рівня освіти щодо ЄС та його демократичних процесів, включаючи історію європейської інтеграції та європейського громадянства; використання на рівні інституцій ЄС дебюрократизованої термінології, зберігаючи якість та експертність інформації та адаптуючи інформацію для різних каналів комунікації та профілів аудиторії; розробка механізму загальноєвропейського референдуму, ініційованого Європейським парламентом; внесення змін до виборчого законодавства ЄС для гармонізації виборчих умов (віку для голосування, дати виборів, вимог до виборчих округів, кандидатів, політичних партій та їх фінансування) для виборів до Європейського парламенту, а також застосування для обрання частини Європейського парламенту системи транснаціональних списків; розгляд можливості зміни назв інституцій ЄС, уточнення для громадян їх функцій та ролі у процесі прийняття рішень; відновлення дискусії щодо Конституції з метою узгодження цінностей та правил прийняття рішень тощо (Conference on the Future of Europe 2022e).

Висновки. Здійснене дослідження процесу розгортання деліберативної моделі політичної участі громадян ЄС в дискурсі майбутнього європейської демократії вказує на те, що він був офіційно визначений на організаційному рівні (Конференція про майбутнє Європи), але тематичне наповнення проблеми не обмежувалося будь-якими офіційними документами, тож кожен громадянин ЄС отримав можливість висловити ідею та взяти участь в обговоренні ідей інших суб'єктів деліберації на першому етапі Конференції (Багатомовна цифрова платформа).

Вивчення застосування цифрових інструментів політичної участі в практиках деліберативної демократії, застосованих під час Конференції про майбутнє Європи, довело, що було використано два формати таких інструментів: по-перше, формат Багатомовної цифрової платформи функціонував за цифровою моделлю розгортання політичної участі; по-друге, формат Європейських громадянських панелей опирався на змішану модель, що поєднував принципи цифрових та очних комунікацій в процесі деліберації. Водночас, обидва формати найбільш системно відображають характер трансформації дис-

курсивної моделі політичної участі громадян ЄС від діалогових до деліберативних форм з опертям на цифрові інструменти.

Дослідження форм деліберації майбутнього європейської демократії в процесі перебігу Конференції про майбутнє Європи та її результатів дозволяє зробити висновок про те, що структурно, проблема європейської демократії була визначена громадянами ЄС як сукупність перспективних для спільного політичного порядку денного взаємозалежних вимірів: вибори до Європейського Парламенту; федералізація ЄС; політична участь громадян та консультації; інституційні реформи; сприяння спільній європейській ідентичності та спільному публічному простору; захист і зміцнення демократії.

Встановлена сукупність маркерів, тематичних напрямів та кластерів деліберації майбутнього демократії на другій Європейській громадянській панелі була відображена в 39 орієнтирах, запропонованих для розробки підсумкових рекомендацій Конференції: забезпечення прав та (не)дискримінація – 9 орієнтирів; захист демократії та верховенство права – 5; реформування ЄС – 10; формування європейської ідентичності – 9; участь громадян – 6. В підсумкових документах Конференції був досягнутий консенсус щодо 5 пропозицій, які акумулювали більшість рекомендацій громадян щодо майбутнього європейської демократії, висловлених під час процесу деліберації.

References:

1. Bächtiger, A, Parkinson, J. 2019. Mapping and Measuring Deliberation: Towards a New Deliberative Quality. Oxford: Oxford University Press.
2. Coleman, S. A., Przybylska A., Sintomer Y. (eds.). 2015. Deliberation and Democracy: Innovative Processes and Institutions. New York: Peter Lang.
3. Conference on the Future of Europe. 2021. Basic information: European democracy / values, rights, rule of law, security. URL: <https://is.gd/bHP7ys>
4. Conference on the Future of Europe. 2021a. How to better include citizens in european democracy? Belgian citizens' panel. October – December 2021. URL: <https://is.gd/kk64vD>
5. Conference on the Future of Europe. 2021b. Report: Panel 2 session 1 European Citizens' Panel 2: European democracy / Values and rights, rule of law, security. <https://is.gd/ujnHLD>

6. Conference on the Future of Europe. 2021c. Report: Panel 2, session 2. European Citizens' Panel 2: "European democracy/values and rights, rule of law, security". <https://is.gd/IWQ2gL>

7. Conference on the Future of Europe. 2022. Citizen contribution to the Conference on the Future of Europe. [France]. <https://is.gd/3ai3QI>

8. Conference on the Future of Europe. 2022a. Citizens' panel to formulate recommendations for the Conference on the Future of Europe, 11–12 March 2022. Summary Report. Rome, 16 March 2022. <https://is.gd/pL8NLI>

9. Conference on the Future of Europe. 2022b. European Citizens' Panel 2: "European democracy / Values and rights, rule of law, security". Recommendations. <https://is.gd/KUO2MR>

10. Conference on the Future of Europe. 2022c. European democracy. URL: <https://wayback.archive-it.org/12090/20230313213728/https://futureu.europa.eu/en/processes/Democracy>

76 — 11. Conference on the Future of Europe. 2022d. National Citizens' Panel on the Future of Europe – final report February 2022. [Germany]. <https://is.gd/kkE8qt>

12. Conference on the Future of Europe. 2022e. Report on the Final Outcome. May 2022. <https://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20220509RES29121/20220509RES29121.pdf>

13. Conference on the Future of Europe. 2022f. Report: Panel 2, session 3 European Citizens' Panel 2: "European democracy / Values and rights, rule of law, security". <https://is.gd/QSKHBr>

14. Crum, B. 2023. "Models of EU Constitutional Reform: What do we learn from the Conference on the Future of Europe?". *Global Constitutionalism*. June: 1–19. DOI:10.1017/S2045381723000102

15. Ercan, S. A. 2019. "Deliberative Democracy: Taking Stock and Looking Ahead [Interview]". *Democratic Theory*. 6 (1): 97–110.

16. EUR_Lex. 2021. Joint Declaration of the European Parliament, the Council and the European Commission on the Conference on the Future of Europe. Engaging with Citizens for Democracy – Building a more resilient Europe (2021/C 91 I/01). Document 32021C0318(01). URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN /TXT/PDF/?uri=CELEX:32021C0318\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN /TXT/PDF/?uri=CELEX:32021C0318(01)&from=EN)

17. European Commission. 2019. A Union that strives for more. My agenda for Europe. By candidate for President of the European Commission Ursula von der Leyen. Political Guidelines for the next

European Commission 2019–2024, 16 July 2019. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/political-guidelines-next-commission_en.pdf

18. European Parliament, European Commission. 2021. Special Eurobarometer 517. Report. Future of Europe. Fieldwork: September–October 2021. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7fc24136-8569-11ec-8c40-01aa75ed71a1>

19. European Parliament. 2020. P9_TA(2020)0010 European Parliament's position on the Conference on the Future of Europe European Parliament resolution of 15 January 2020 on the European Parliament's position on the Conference on the Future of Europe (2019/2990(RSP)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0010_EN.pdf

20. European University Institute. 2023. Luis Poiares Pessoa Maduro. Part-time Professor. <https://wayback.archive-it.org/12090/20230305070809/https://www.eui.eu/people?id=luis-poiares-pessoa-maduro>

21. Fabbrini, F. 2021. "The Conference on the Future of Europe: Process and prospects". *European Law Journal*. 26: 5–6. DOI:10.1111/eulj.12401

22. Lithuanian Citizens' Panel on the Future of Europe. 2022. Report. <https://is.gd/1BQZW0>

23. Miller, D. 1992. "Deliberative Democracy and Social Choice". *Political Studies*. 40 (1): 54–67.

24. Miller, D., Dryzek J. S., List C. 2003. "Social Choice Theory and Deliberative Democracy: A Reconciliation". *British Journal of Political Science*. 33(1): 1–23.

25. Multilingual Digital Platform of the Conference on the Future of Europe. 2022. Report February 2022. URL: <https://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20220509RES29122/20220509RES29122.pdf>

26. Multilingual Digital Platform of the Conference on the Future of Europe. 2022a. Final Report May 2022. <https://cutt.ly/LNSComx>

27. Multilingual Digital Platform of the Conference on the Future of Europe. 2021. Interim Report August 2021. <https://cutt.ly/zNSZ0t0>

28. Nabatchi, T., Gastil, J., Weiksner, G. M., Leighninger, M. (eds.). 2012. *Democracy in Motion: Evaluating the Practice and Impact of Deliberative Civic Engagement*. Oxford: Oxford University Press.

29. National government. 2022. Our vision of Europe Opinions, ideas and recommendations. [Niederlands]. <https://is.gd/fFeLPb>

30. Niemeyer, S. J. 2011. "The Emancipatory Effect of Deliberation: Empirical Lessons from Mini-Publics," *Politics & Society*. 39 (1): 103–140.

31. Owen, D., Smith, G. 2015 "Survey Article: Deliberation, Democracy, and the Systemic Turn". *The Journal of Political Philosophy*. 23(2): 213–234.

32. Parkinson, J., Mansbridge J. (eds.). 2012. *Deliberative Systems: Deliberative Democracy at the Large Scale*. Cambridge: Cambridge University Press.

33. Petzold, W. 2023. "The Conference on the Future of Europe and the involvement of the European Committee of the Regions". Abels, G. 2023 (ed.). *The Conference on the Future of Europe. National and Regional Participation in an Innovative Reform Process*, Schriftenreihe des Europäischen Zentrums für Föderalismus-Forschung Tübingen (EZFF), Bd. 52, Nomos, Baden-Baden. URL: <https://www.nomos-shop.de/nomos/titel/the-conference-on-the-future-of-europe-id-114325/>

78 — 34. Rotar, N. 2015. „Uczestnictwo polityczne obywateli Ukrainy: wymiar wyborczy, protestacyjny i dyskursywny”. *Politeja*. 2(34/1): 107–143.

35. Rotar, N. 2022. "Institutional renewal of the deliberative model of the political participation of EU citizens". *International relations, public communications and regional studies*. 3(14): 234–251. (Ротар, Н. 2022. "Інституційне оновлення деліберативної моделі політичної участі громадян ЄС". *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 3(14): 234–251).

36. Scudder, M. F. 2021. "Deliberative Democracy, More than Deliberation". *Political Studies*. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/003232172111032624>.